

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

ОПШТА ПИТАЊА У ВЕЗИ СА ПРИНУДНИМ НЕСТАНКОМ ЛИЦА КАО ОБЛИКОМ ЗЛОЧИНА ПРОТИВ ЧОВЕЧНОСТИ

Оливера Шево¹*Правни факултет Универзитета у Бањој Луци*

Апстракт: *Рад се бави анализом два кључна и почетна питања у вези са принудним нестанком лица као обликом злочина против човечности – историјским развојем овог института и изворима права у погледу овог кривичног дела. У том смислу, рад је подељен на два дела. У првом делу, анализира се историјски развој института од нирнбершког суђења, до данас. Други део се односи на изворе права у погледу овог кривичног дела. У раду се хронолошки наводе и анализирају извори, како међународног кривичног права, тако и међународног јавног права и права људских права који су од одлучујућег утицаја на ову инкриминацију и њен развој.*

Кључне речи: *принудни нестанак; злочин против човечности; извори права; међународно кривично право; право људских права.*

УВОД

Иако принудни нестанци лица у историји човечанства нису били непознаница, правна заштита лица од принудних нестанака је прошла дуг и мукотрпан развој, и у пунијем обиму је новијег датума. Питање принудног нестанака, иако је закупило међународну заједницу у више наврата у последњем веку, није ипак успело да у већој мери заинтересује научну јавност, нарочито домаћу, и стога чини се системског приступа проучавању овог питања готово и да нема. Управо је то разлог да овај рад буде посвећен управо двома почетним тачкама када говоримо о овом кривичном делу. Прва је историјски развој принудног нестанака лица као облика злочина против човечности, а друга су извори права у погледу овог кривичног дела. Развојни пут овог кривичног дела може се посматрати од

¹ Мастер правних наука. Асистент на Правном факултету Универзитета у Бањој Луци.
E-mail: olivera.sevo@pf.unibl.org

нирнбершких суђења, када се у историјском смислу јавља и прва осуда за ово кривично дело па до усвајања Конвенције за заштиту свих лица од присилних нестанака Уједињених нација 2007. године.

Принудни нестанак лица је специфично кривично дело које се може посматрати кроз призму више грана права, пре свега међународног кривичног права, односно међународног јавног права и права људских права. Разлог томе је управо чињеница да су извори права у погледу овог кривичног дела различитог карактера и улазе у опсег извора више грана права. У том смислу предмет овог рада јесте управо приказ развоја ове инкриминације, односно прецизирање његовог бића у оквиру наведених грана права а све то у циљу испитивања порекла норми које се односе на принудни нестанак лица као облик злочина против човечности. Ауторка се определила за приказ свих извора права, неиздвајајући оне карактеристичне за једну грану, јер се ово питање може посматрати само интегрално, због међусобног утицаја једних на друге.

На самом почетку потребно је нагласити да се овај рад бави доминантним развојем принудног нестанка као облика злочина против човечности. Ипак, то није једини облик овог дела. Ово дело поред тога што може бити један од облика злочина против човечности, може представљати и самостално дело и тада за његово довршење није потребно испуњење заједничких елемената за све облике злочина против човечности.

У наставку овог рада, испитаћемо порекло норми у погледу овог кривичног дела, као и статус који принудни нестанак лица има у оквиру појединих међународних правних инструмената.

1. ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ИНСТИТУТА ПРИНУДНОГ НЕСТАНКА ЛИЦА

Принудни нестанак лица је у великом броју савремених кривичних законодавстава данас инкриминисан као радња извршења злочина против човечности² што је пре свега последица приступању Римском статуту, односно Сталном међународном кривичном суду (у даљем тексту: МКС). Са друге стране, 58 земаља³ које су ратификовале Међународну конвенцију

2 Otto Triffterer, Kai Ambos, ур., *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, Third Edition (Oxford : C. H. Beck / Hart / Nomos, München, 2016), 231.

3 Конвенцију је ратификовало 58 земаља чланица Уједињених нација, док је исту потписало 97. О томе вид. више: „Depositary“, United Nations Treaty Collection, приступљено 17. јуна 2018, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-16&chapter=4&clang=_en.

за заштиту свих лица од присилних нестанака⁴ (даље: Конвенција) преузеле су обавезу кажњавања принудног нестанка лица као облика злочина против човечности⁵ али и обавезу самосталног инкриминисања принудног нестанка у свом законодавству⁶, односно обавезу санкционисања лица која предузму ово кривично дело.⁷ Међутим пут до инкриминисања принудног нестанка може се означити као дуг, мукотрпан али и непотпун.

Принудни нестанци се обично састоје у некој од радњи лишавања слободе несталог лица, при чему је обично реч о политичким неистомишљеницима. Након тога, таква лица обично нестају, где је најчешће реч о убиствима и тајном сахрањивању таквих лица, које прати одбијање да се дају било какве информације о њима. У највећем броју случајева, реч је организованим нестанцима, који су организовани од стране државе, или снажне политичке организације. Оно што представља другу важну карактеристику овог кривичног дела јесте чињеница да непостојање информација о лицима снажно повређује блиске чланове породице лица које је нестало.⁸ Управо ће такав карактер овог кривичног дела створити обавезу државе у оквиру права људских права како у погледу обавезе спровођења ефикасне истраге о судбини/смрти несталог лица, али и забране мучења, нечовечног односно понижавајућег поступања у односу на чланове породице несталог лица.⁹

Како су систематски принудни нестанци лица први пут виђени за време Адолфа Хитлера, потпуно је и очекивано да је управо на нирнбершким суђењима започела и кривичноправна заштита од принудних нестанака. Оно што ће обележити даљи развој овог института јесте његова „подељеност“ између више грана права¹⁰. С тим у вези, принудни нестанак лица

4 Закон о потврђивању Међународне конвенције о заштити свих лица од присилних нестанака, „Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 1/2011.

5 Више о злочину против човечности вид.: Иванка Марковић, „Злочин против човечности“ у *Кривична дјела против човечности* (Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, 2015).

6 У том смислу, Конвенција државама уговорницама намеће обавезу кажњавања принудног нестанка као облика злочина против човечности, онда када постоји „широко распрострањена и систематска пракса присилних нестанака како се дефинише у важећем међународном праву“ (члан 5. Конвенције) са једне стране, а са друге стране обавезује државе уговорнице да инкриминишу принудни нестанак у свом законодавству. У другом случају, реч је о много широј инкриминацији, јер у том случају, биће кривичног дела неће обухватати оне елементе који чине биће кривичног дела када је реч о злочину против човечности (нпр. неће се захтевати да принудни нестанак буде извршен као део ширег или систематског напада против цивилног становништва).

7 Закон о потврђивању Међународне конвенције о заштити свих лица од присилних нестанака, „Сл. гласник РС – Међународни уговори“, бр. 1/2011, чл. 4-6.

8 Милан Шкулић, *Међународни кривични суд – надлежност и поступак* (Београд: Центар за публикације Правног факултета у Београду, 2005), 260.

9 Вид. нпр.: Пресуда, ЕСЈП, *Варнава против Турске*, бр.16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90, 16073/90, 18. септембар 2009, пар. 198-202.

10 Trifflerer, Ambos, *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, 286.

свој развој дугује не само међународном кривичном праву, већ свакако и праву људских права и међународном хуманитарном праву.

Кад је реч о принудном нестанку као једном облику злочина против човечности како он данас егзистира у Римском статуту¹¹, као најважнијем извору међународног кривичног права, његов пут се кретао од нирнбершког суђења, преко праксе Међународног трибунала за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије након 1991. године (у даљем тексту: Хашки трибунал), уз несумњив значај који је кривичноправном регулисању овог института дао рад у оквиру различитих регионалних међународних тела, а посебно Уједињених нација као најважнијој универзалној међународној организацији.

У литератури постоји сагласност да је декрет под називом „Ноћ и магла“ који је издао Адолф Хитлер а потписао Вилхелм Кајтел „представљао најранију употребу принудног нестанка као изричите државне политике“.¹² Овај Декрет који је издат 7. децембра 1941. године, имао је најмање два циља. Са једне стране, он је имао за циљ да се лица која „угрожавају немачку сигурност“¹³ ставе ван правне заштите путем њиховог тајног хапшења и затварања,¹⁴ док је са друге стране циљ био да се стварањем страха прузрокованог перманентном неизвесношћу који прате нестанци лица спроведе политика застрашивања становништва на окупираним територијама и тиме умањи, односно, у потпуности сузбије отпор¹⁵.

На овом месту важно је цитирати једну од одредаба овог декрета:

„У свим другим случајевима, затвореници треба да буду транспортовани у Немачку, и где ће се наставити даље поступање у вези са оптужбама за кривична дела; ове мере ће имати застрашујући ефекат зато што ће:

- 1. Затвореници нестати без трага;*
- 2. Неће бити дате информације у вези са њиховим боравком/местом на којем се налазе“*¹⁶. (Превела О.Ш.)

11 Закон о потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда, „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 5/2001, чл. 7. ст. 1. тач. и.

12 Brian Funicane, „Enforced Disappearance as a Crime Under International Law: A Neglected Origin in the Laws of War“, у *Yale Journal of International Law*, Vol. 35, Issue 1 (2010): 175.

13 Triffterer, Ambos, *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, 226.

14 Funicane, „Enforced Disappearance as a Crime Under International Law: A Neglected Origin in the Laws of War“, 176.

15 *Ibid.*

16 Shabina Arfat, Beauty Bandy, „Victims of Involuntary Disappearance: An Overview of International Law“, у *Christ University Law Journal*, 2, 1 (2013): 54.

Управо ће оваква пракса принудних нестанака лица довести Вилхелма Кајтела, који је и потписао горенаведени декрет пред лице одговорности у поступку пред Трибуналом у Нирнбергу. Овај поступак ће уједно бити и први поступак у којем је принудни нестанак лица био кажњен у међународном кривичном праву.¹⁷

Након нирнбершких суђења, пракса принудних нестанака лица ожињела је у другој половини двадесетог века на територији земаља Латинске Америке¹⁸ и то пре свега у Гватемали током 50-их година прошлог века, односно у Аргентини, Бразилу, Чилеу, Уругвају и другим земљама Латинске Америке током 70-тих и 80-тих година прошлог века. Практика принудног нестанака се јавила такође током кипарско-турског сукоба 1963-1964. године, односно током турске инвазије на Кипар 1974. године.¹⁹ Управо ће масовни принудни нестаници у овим деловима света резултирати ангажованошћу на пољу права људских права. Заправо, прве пресуде које се односе на принудни нестанак лица након нирнбершких суђења биће пресуде Међуамеричког суда за људска права²⁰, у којима је установљавана одговорност државе за пре свега неефикасно спровођење истраге у погледу несталих особа као сегменту права на живот, кршење права на слободу и сигурност личности, односно у погледу понижавајућег поступања изазваног неизвесношћу у погледу судбине блиских чланова породице итд.²¹ То је свакако имало утицај и на развој ове инкриминације у међународном кривичном праву.

Након праксе принудних нестанака у Латинској Америци, највећи број принудних нестанака је забележен на Шри Ланци, Ираку и земљама бивше Југославије.²² Крај двадесетог века, и почетак двадесет првог обележио је мукотрпан рад различитих међународних тела, како регионалних, тако и универзалних, како би се број принудних нестанака умањио, односно како би овај злочин био кажњен, а његове жртве и њихове породице добиле праведно задовољење.

17 Међутим, принудни нестанак лица није био експлицитно инкриминисан у Статуту Трибунала у Нирнбергу, о чему ће више речи у оквиру рада који се односи на међународне изворе права релевантне за ово кривично дело.

18 Шкулић, *Међународни кривични суд – надлежност и поступак*, 260.

19 Triffterer, Ambos, *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, 227.

20 Више о појединим стандардима из праксе овог суда: Mahmoud Cherif Bassiouni, *Crimes Against Humanity – Historical Evolution and Contemporary Application* (New York: Cambridge University Press, 2011), 449.

21 Вид. нпр.: Пресуда, Међуамерички суд за људска права, *Валаскез Родригез*, бр. 4, 29. јул 1988; Пресуда, ЕКЉП, *Варнава против Турске*, бр. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90, 16073/90, 18. септембар 2009.

22 Dalia Vitkauskaitė-Meurice, Justinas Zilinskas, „The Concept of Enforced Disappearances in International Law“, у *JURIS PRUDENCE*, 2 (120) (2010): 198.

2. МЕЂУНАРОДНИ ИЗВОРИ ПРАВА КОЈИ СУ РЕЛЕВАНТНИ ЗА ПРИНУДНИ НЕСТАНАК КАО ОБЛИК ЗЛОЧИНА ПРОТИВ ЧОВЕЧНОСТИ

Када говоримо о међународним изворима права у погледу принудног нестанка, онда свакако морамо разликовати две врсте извора права – оне изворе права који настају у оквиру међународног права људских права и међународног хуманитарног/јавног права²³ које стварају обавезу државама, и међународне изворе који настају у оквиру међународног кривичног права и који дају основ за индивидуалну кривичну одговорност²⁴. Када говоримо о принудном нестанку лица, потребно је разумети да је реч о повреди права која може да потпада како под опсег међународног кривичног права, повлачећи индивидуалну кривичну одговорност, и то најчешће као облик злочина против човечности, тако и под опсег права људских права и међународног хуманитарног права.²⁵ У овом делу рада, биће речи и оједним и о другим изворима права, и то посебно с обзиром на чињеницу да су „водећи“ извори права људских права, односно међународног јавног права, препознали принудни нестанак управо као облик злочина против човечности.²⁶

Иако се принудни нестанак лицане појављује експлицитно као кривично дело нити у Статуту Трибунала у Нирнбергу, нити у Статуту Трибунала за Далеки исток²⁷, пред Трибуналом у Нирнбергу је дошло до прве осуде за принудни нестанак лица и то као ратног злочина али и злочина против човечности²⁸. У ствари, овде је реч о два различита поступка. У првом случају, приликом суђења Вилхелму Кајтелу, утврђена је његова одговорност за ратне злочине, за учешће у имплементацији Декрета „Ноћ и магла“ и с тим у вези принудни нестанак лица. Са друге стране, поступак који

23 Више о изворима међународног јавног права вид.: Смиља Аврамов и Миленко Крећа, *Међународно јавно право-шеснаесто измењено и допуњено издање* (Београд: Савремена Администрација, 1999), 45-69.

24 Више о изворима међународног кривичног права вид.: Милош Бабић, *Међународно кривично право* (Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, 2011), 28-34; Зоран Стојановић, *Међународно кривично право* (Београд: ПРАВНА КЊИГА, 2016), 28-31.

25 Vitkauskaitė-Meurice, Zilinskas, „The Concept of Enforced Disappearances in International Law“, 199.

26 На потребу за оваквим разликовањем указују и Трифтерер и Амбос. Они истичу да је врло важно повлачење јасне границе између оних извора права који стварају обавезу државама, попут инструмената који су настали у оквиру Уједињених нација са једне стране, и са друге стране оних извора права који повлаче индивидуалну кривичну одговорност, Triffterer, Ambos, *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, 286.

27 Antonio Cassese, *The Oxford Companion for International Criminal Justice* (New York: Oxford University Press, 2009), 309.

28 Triffterer, Ambos, *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, 226-227.

је вођен против нацистичких правника („Justicecase“)²⁹, имао је за исход осуду лица за принудни нестанак као облик злочина против човечности.³⁰

Брајан Фјуникен истиче да су у контексту принудног нестанка и утврђивања порекла норми које се на њега односе ова два поступка од важности јер је пре свега, заузет став да је принудни нестанак забрањен обичајним правилима ратовања и чини ратни злочин, повлачећи индивидуалну кривичну одговорност, затим да је у поступку против нацистичких правника заузет став да је принудни нестанак злочин против човечности те коначно, да су пресуде Трибунала прихваћене саме по себи као међународно обичајно право. Стога, он закључује да принудни нестанак повлачи индивидуалну кривичну одговорност према међународном обичајном праву.³¹ С тим у вези, он истиче да порекло принудног нестанка лежи у законима ратовања, а не у праву људских права³², односно да је порекло забране принудног нестанка много старије него што се у литератури често истиче.³³ Дакле, из овог јасно следи да цитирани аутор сматра да се извор права, када је реч о принудном нестанку лица, налази у међународном обичајном праву, односно у Хашкој конвенцији из 1907. године, која заправо представља кодификацију обичајних правила ратовања. Исти аутор наводи да је „основна иновација“ програма „Ноћ и магла“ лежала управо у повреди коју нестанак проузрокује породицама несталих лица, а не само повредама које се проузрокују самим лицима која су нестала. Управо због таквог карактера овог поступања, оно повлачи повреду „части и права породице“ (члан 46. Хашке конвенције из 1907. године) која су заштићена међународним обичајним правом.³⁴

До „реафирмације“ принудног нестанка дошло је током владавине различитих диктатура у Латинској Америци³⁵. Како ни у време нирнбершких суђења, тако ни у време принудних нестанка лица у Латинској Америци није било експлицитне забране принудног нестанка лица што је навело ре-

29 Вид. више: „SUBSEQUENT NUREMBERG PROCEEDINGS, CASE #3, THE JUSTICE CASE“, Holocaust encyclopedia, приступљено 24. јуна 2018, <https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?moduleid=10007073>.

30 Funicane, „Enforced Disappearance as a Crime Under International Law: A Neglected Origin in the Laws of War“, 175-181.

31 *Ibid.*, 176.

32 Касезе не дели такав став и наводи да Римски статут у овом сегменту не представља кодификацију међународног обичајног права, већ да само чини јаснијим „правило у настајању“ које има корене у уговорима који се односе на заштиту људских права, Антонио Касезе, *Међународно кривично право* (Београд: Београдски центар за људска права, 2005), 93.

33 Funicane, „Enforced Disappearance as a Crime Under International Law: A Neglected Origin in the Laws of War“, 172.

34 *Ibid.*, 178.

35 Шкулић, *Међународни кривични суд – надлежност и поступак*, 260.

гионалне судове да принудни нестанак лица препознају као повреду права која већ јесу предвиђена међународним уговорима. То су пре свега, Међуамерички суд за људска права и Европски суд за људска права (у даљем тексту: ЕСЉП, Суд), који су принудни нестанак лица посматрали кроз призму повреде права на живот, права на слободу и сигурност личности, као и забрану мучења.³⁶ Како је Међуамерички суд за људска права, баш као и ЕСЉП регионално тело, које има надлежност у поступцима физичких лица против земаља чланица (са изузетком доста ретких међудржавних поступака) који подразумевају повреду људских права загарантованих Међуамеричком конвенцијом за људска права, односно Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода, јасно је да поступци пред њима немају кривичноправни карактер, нити повлаче индивидуалну кривичну одговорност. Оно што свакако јесте од значаја је чињеница да су ови судови кроз ове поступке, а поступајући на основу извора права који имају карактер извора права људских права, наметнули државама обавезу да гони и кажњава ово кривично дело.³⁷

Последње две деценије двадесетог века биле су обележене усвајањем различитих инструмената како на регионалном плану тако и у оквиру Уједињених нација. Међу првим таквим инструментима био је Нацрт конвенције сачињен на годишњем заседању Федерације асоцијација породица затворених и несталих Латинске Америке 1982. године, као и Резолуција усвојена од стране Генералне скупштине Организације америчких држава усвојена 1983. године. И једна и друга³⁸, и поред свог правно необавезујућег карактера, препознале су принудни нестанак лица као злочин против човечности.³⁹

Последњу деценију двадесетог века обележио је рад на два документа. Један је настао у оквиру Уједињених нација – Декларација о заштити свих лица од присилних нестанака, коју је 1992. године усвојила Генерална скупштина Уједињених нација, а други је Интерамеричка конвенција о принудним нестанцима особа, која је од стране Генералне скупштине Организације америчких држава усвојена 1994. године. Оно што одликује и једну и другу јесте чињеница да обе препознају принудни нестанак лица као облик злочина против човечности. Међутим, и једна и друга имају по један кључни недостатак. Са једне стране, Декларација Уједињених на-

36 Bassiouni, *Crimes Against Humanity – Historical Evolution and Contemporary Application*, 448.

37 Kai Ambos, *Treatise on International Criminal Law – Volume 1: Foundations and General Part* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 108.

38 „Proceedings volume I“, Certified texts of the resolutions, приступљено 11. 4. 2018, <http://www.oas.org/en/sla/docs/ag03797E01.pdf>.

39 Triffterer, Ambos, *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, 228.

ција нема обавезујући карактер за државе, и без обзира на њен универзални карактер, она није могла да има већи значај. Са друге стране, Интерамеричка конвенција има обавезујући карактер за земље потписнице, али она има регионални, а не универзални карактер. Ипак, њихов значај се не може спорити у светлу института принудног нестанка као облика злочина против човечности, с обзиром на то да оба инструмента препознају на тај начин ово кривично дело.

Како су извори у овом раду наведени хронолошки, следећа, а са аспекта међународног кривичног права, изразито важна степеница јесте Статут Хашког трибунала, односно Статут Међународног трибунала за Руанду. Статут Хашког трибунала представља први и основни извор права који се примењује у поступцима пред овим судом. Иако је он врло штур и недоречен, он установљава надлежност овог трибунала за злочин против човечности. Статут Хашког трибунала у чл. 5 експлицитно не предвиђа принудни нестанак као један од облика злочина против човечности.⁴⁰ Међутим, оно што се не може занемарити у чл. 5 јесте његова последња тачка. У њој се наводи да злочин против човечности представљају и „*друга нехумана дела*“, поред оних која су експлицитно наведена. Судска пракса Хашког трибунала је управо принудни нестанак лица подвела под овај облик радње извршења злочина против човечности.⁴¹ У том смислу, врло је важно поменути пресуду у случају *Купрешикић и други*.⁴² У овој првостепеној пресуди судско веће је заузело следећи став:

*„Унети параметри за тумачење фразе „други нечовечни поступци” могу се идентификовати у међународним стандардима о људским правима како су постављени у Универзалној декларацији о људским правима из 1948. и два пакта Уједињених нација о људским правима из 1966. Ослањајући се на различите одредбе ових текстова, могуће је идентификовати сет основних права која припадају људским бићима, чије кришење може сачињавати, зависно од пратећих околности, злочин против човечности.... Слично томе, овај израз несумњиво обухвата..., и принудни нестанак особа (забрањен Резолуцијом Генералне скупштине 47/133 од 18. децембра 1992. и Међуамеричком конвенцијом од 9. јуна 1994. године)“.*⁴³

Кад је реч о Статуту Међународног трибунала за Руанду, ситуација није битно другачија. Овај Статут такође у чл. 3 експлицитно не наводи принудни нестанак као облик злочина против човечности, али тачком „*друга*

40 „Ажурирани статут Међународног кривичног суда за бившу Југославију“, приступљено 8. априла 2018, http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_bcs.pdf.

41 Triffterer, Ambos, *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, 231.

42 Cassese, *The Oxford Companion for International Criminal Justice*, 309.

43 Пресуда, МКТЈ, *Купрешикић и други*, предмет бр.: IT-95-16-T, 14. јануар 2000, пар. 566.

нехумана дела“, омогућава подвођење принудног нестанка под овај облик злочина против човечности.⁴⁴

Оно што се у литератури само спорадично наводи, или се уопште ни не наводи јесте и Кодекс кривичних дела против мира и сигурности човечанства и статус који принудни нестанак има у оквиру овог акта који је усвојен од стране Комисије за међународно право Уједињених нација. Наиме, у овом документу, принудни нестанак лица је третиран као облик злочина против човечности пре свега због „своје окупности и тежине“.⁴⁵

Принудни нестанак лица као облик злочина против човечности ће свој до сада најсвеобухватнији и најексплицитнији начин регулисања добити тек доношењем Статута Сталног међународног кривичног суда (даље: Римски статут). То ће уједно бити и први међународни кривични суд који је у свом статуту препознао принудни нестанак лица као облик злочина против човечности.⁴⁶ У чл. 7, ст. 1 тач. ф Римског статута „нестанак лица“ је предвиђен као облик злочина против човечности, док је у ст. 2, тач. и истог члана дата прецизна дефиниција принудног нестанка лица као „*хапшење, затварање или отмица лица од стране државе или политичке организације, односно предузетих са њиховим одобрењем, уз њихову подршку или пристанак, при чему држава односно политичка организација одбија да да информације о лишењу слободе, или информације о судбини или боравишту тих лица, а то све са намером да таквим лицима на дужи временски период ускрати правну заштиту која им припада по закону*“.⁴⁷ Такође, овде је свакако важно поменути и Обележја кривичних дела, који представљају један од три најважнија извора права пред Сталним међународним кривичним судом.⁴⁸ Управо у овом акту, дата је још прецизнија дефиниција сваког од горенаведених елемената принудног нестанка лица као облика злочина против човечности, и овај акт представља међународни извор права од великог значаја.⁴⁹

Инструмент који се односи на принудни нестанак лица а који је најновијег датума, јесте Међународна конвенција о заштити свих лица од присилних нестанака, усвојена 6. фебруара 2007. године од стране Уједињених

44 „Statute of the International Tribunal for Rwanda“, приступљено 13. Априла 2018, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ictr_EF.pdf.

45 Triffterer, Ambos, *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, 229.

46 Bassiouni, *Crimes Against Humanity – Historical Evolution and Contemporary Application*, 450.

47 „Rome Statute of the International Criminal Court (last amended 2010)“, приступљено 24. 9. 2018, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3a84.html>.

48 Више о изворима права пред Сталним међународним кривичним судом вид.: Бабић, *Међународно кривично право*, 30-31.

49 „Elements of Crime“, приступљено 16. априла 2018, <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf>.

нација. У литератури се истиче да је усвајање ове Конвенције „*круна процеса који је започео усвајањем Декларације о заштити свих лица од принудних нестанака*“.⁵⁰ Ова конвенција је значајна из више разлога, од којих је за тему овог рада најзначајни двоструки начин инкриминсања принудног нестанака.⁵¹ Са једне стране, Конвенција намеће државама потписницама обавезу самосталног инкриминисања принудног нестанака лица, док се са друге стране у члану 5. Конвенције наводи да „*широкораспрострањена и систематска пракса присилних нестанака представља злочин против човечности како се дефинише у међународном праву*“.⁵² Дакле, и ова Конвенција предвиђа принудни нестанак лица као облик злочина против човечности. Основна разлика између обавезе која је стављена на терет државама потписницама потписивањем ове Конвенције и Римског статута, јесте у томе што Конвенција захтева прописивање самосталног кривичног дела принудног нестанака лица, док обавеза која је створена приступањем Римском статуту подразумева само прописивање такве радње извршења као облика злочина против човечности.

ЗАКЉУЧАК

Из свега што је у овом раду речено, може се извести јасан закључак да институт принудног нестанака није новијег датума иако је његово биће прецизно одређено тек усвајањем Римског статута, али исто тако се може закључити да порекло норми које се односе на принудни нестанак није без дилеме. У том смислу, може се закључити да развојни пут у погледу ове инкриминације можемо пратити од нирбершких суђења, и с тим у вези као извор права можемо препознати правила и обичаје ратовања кодификоване кроз Хашке конвенције, чиме принудни нестанак бива третиран као ратни злочин. Међутим, исто кривично дело је на истим суђењима сматрано и злочином против човечности. Различити међународни инструменти су у периоду након ових суђења принудни нестанак третирали као злочин против човечности, али ипак прецизног одређења бића овог кривичног дела није било до усвајања Римског статута 1998. године. У том смислу иако су принудни нестаници који су се десили на тлу Латинске Америке и Европе покренули питање правне заштите у оквиру права људских права, што

50 Милица Колоковић – Бојовић, „Инкриминација присилног нестанака у кривичном праву Републике Србије“, у *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Vol. XXXVI/1* (2017):136.

51 *Ibid.*

52 Закон о потврђивању Међународне конвенције о заштити свих лица од присилних нестанака, „Сл. гласник РС – Међународни уговори“, бр. 1/2011, чл. 5.

је без сумње од великог значаја, они нису довели и процесног одређења бића овог кривичног дела у кривичноправном смислу. Може се закључити да је принудни нестанак кривично дело које је из различитих разлога, а можда првенствено због снажног учешћа државе у његовом извршењу, био дуго маргинализован, без прецизне и заштите какву би тежина овог кривичног дела захтевала. Данас, након усвајања Римског статута и Конвенције за заштиту свих лица од присилних нестанака, можемо рећи да је ова инкриминација добила „заслужено место“ захваљујући како међународном кривичном праву, тако и праву људских права.

ЛИТЕРАТУРА

Монографије:

- Аврамов, Смиља. Крећа, Миленко. *Међународно јавно право-шеснаесто измењено и допуњено издање*. Београд: Савремена Администрација, 1999.
- Ambos, Kai. *Treatise on International Criminal Law – Volume 1: Foundations and General Part*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Бабић, Милош. *Међународно кривично право*. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, 2011.
- Bassiouni, Mahmoud Cherif. *Crimes Against Humanity – Historical Evolution and Contemporary Application*. New York: Cambridge University Press, 2011.
- Касезе, Антонио. *Међународно кривично право*. Београд: Београдски центар за људска права, 2005.
- Cassese, Antonio. *The Oxford Companion for International Criminal Justice*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Стојановић, Зоран. *Међународно кривично право*. Београд: ПРАВНА КЊИГА, 2016.
- Triffterer, Otto. Ambos, Kai. *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, Third Edition. Oxford: C. H. Beck / Hart / Nomos, München, 2016.
- Шкулић, Милан. *Међународни кривични суд – надлежност и поступак*. Београд: Центар за публикације Правног факултета у Београду, 2005.

Чланци:

- Funicane, Brian. „Enforced Disappearance as a Crime Under International Law: A Neglected Origin in the Laws of War“, in *Yale Journal of International Law*, Vol. 35, Issue 1 (2010). 172-181.
- Vitkauskaitė-Meurice, Dalia. Zilinskas, Justinas. „The Concept of Enforced Disappearances in International Law“, in *JURISPRUDENCE*, 2(120)(2010). 198-199.

- Arfat, Shabina. Beauty, Bandy. „Victims of Involuntary Disappearance: An Overview of International Law“, in *Christ University Law Journal*, 2, 1(2013): 54.
- Колоковић – Бојовић, Милица., „Инкриминација присилног нестанка у кривичном праву Републике Србије“, у *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Vol. XXXVI/1 (2017). 136.
- Марковић, Иванка. „Злочин против човјечности“, у *Кривична дјела против човјечности*. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, 2015.

Интернет извори:

- „Proceedings volume I“, Certified texts of the resolutions, приступљено 11. 4. 2018, <http://www.oas.org/en/sla/docs/ag03797E01.pdf>.
- „SUBSEQUENT NUREMBERG PROCEEDINGS, CASE #3, THE JUSTICE CASE“, Holocaust encyclopedia, приступљено 24. јуна 2018, <https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?moduleid=10007073>.
- „Depositary“, United Nations Treaty Collection, приступљено 17. јуна 2018, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-16&chapter=4&clang=_en.

Судска пракса:

- Пресуда, ЕСЉП, *Варнава против Турске*, бр. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90, 16073/90, 18. септембар 2009.
- Пресуда, Међуамерички суд за људска права, *Валаскезб Родригез*, бр. 4, 29. јул 1988.
- Пресуда, МКТЈ, *Купрешкић и други*, предмет бр.: IT-95-16-T, 14. јануар 2000.

Прописи:

- Statute of the International Tribunal for Rwanda“, приступљено 13. априла 2018, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ictr_EF.pdf.
- Ажурирани статут Међународног кривичног суда за бившу Југославију“, приступљено 8. априла 2018, http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_bcs.pdf.
- *Закон о потврђивању Међународне конвенције о заштити свих лица од присилних нестанака*, Сл. гласник РС – Међународни уговори, бр. 1/2011.
- *Закон о потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда*, Службени лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 5/2001.

GENERAL REMARKS REGARDING ENFORCED DISAPPEARANCE AS CRIME AGAINST HUMANITY

Olivera Ševo⁵³

Law Faculty, University of Banja Luka

Abstract: *This paper deals with two initial and key questions regarding enforced disappearance as a crime against humanity – historical development of this legal institute and sources of law related to this crime. In that sense, the paper is divided into two parts. In the first part, the author analyzes the historical development of this legal institute from Nurnberg Trials until now. Second part of this paper refers on sources of law related to this crime. The paper contains chronological overview of the sources of law, firstly, international criminal law's sources, but also international public law's sources and human rights law's sources, which have decisive impact on this incrimination and its development.*

Key words: *enforced disappearance; crime against humanity; sources of law; international criminal law; human rights law.*

53 LL.M. Assistant at the Law Faculty, University of Banja Luka.
E-mail: olivera.sevo@pf.unibl.org